

túrami treba podporovať nielen verbálne, ale predovšetkým systémovými legislatívnymi opatreniami v oblasti ekonomiky, životného prostredia, spoločenských aktivít a sociálnej politiky. Biosférické rezervácie by mali byť ukážkou takéhoto prístupu.

Manažment CHKO a NP by sa mal prednostne venovať starostlivosti o chránené územia a prírodu podľa schválených odborných dokumentov. Nové strategické úlohy biosférických rezervácií, hlavne rozvojovú funkciu, by mal zabezpečovať samostatný kolektív odborníkov, zložený zo zástupcov ochrany prírody, miestnych samospráv, vlastníkov a užívateľov prírodných zdrojov, podnikateľských kruhov, mimovládnych organizácií, kultúrnych i vedeckých spoločností a podobne. Vlastné územia CHKO a NP by mali plniť funkciu jadra, t.j. ochranu ekosystémov a krajiny, ako aj funkciu nárazní-

kovej zóny s environmentálnou výchovou, monitoringom, komunikáciou a interpretáciou cieľov ochrany prírody a zabezpečovania záchrany kriticky ohrozených druhov organizmov a ochrany biodiverzity.

Správy NP BR a CHKO BR nemajú pri súčasnom stave odborných pracovníkov reálne možnosti v plnom rozsahu rozvinúť činnosti, ktoré sa požadujú od rozvojového územia. Prechodné územie je pre ľudí žijúcich v regióne kľúčovým krajinným priestorom na realizáciu plnohodnotného života v súlade s princípmi trvalej udržateľnosti. Vzhľadom na Sevillskú stratégiu biosférických rezervácií treba urýchlene vykonať nevyhnutné systémové opatrenia, aby sa aj naše biosférické rezervácie mohli stať ukážkovými.

Ivan Vološčuk

Prečo vo svete prosperuje a na Slovensku zaniká výskum vysokých pohorí?

V posledných dvadsiatich rokoch vzrástol záujem o budúcnosť vysokých pohorí. Zabezpečenie ich trvalo udržateľného rozvoja znamená v najbližšej budúcnosti rešpektovať tri nevyhnutné zásady (Stone, 1992):

1. Študovať a podporovať množstvo snáh miestnych obyvateľov zastaviť súčasné trendy deštrukcie.

2. V celosvetovom meradle dostať do povedomia črtajúcu sa hrozivú budúcnosť vysokých pohorí, na všetkých kontinentoch podporovať účinnú a efektívnu väzbu ľudí k vysokým pohoriam.

3. Vybudovať účinne kooperujúcu sieť národných, regionálnych a medzinárodných inštitúcií zaoberajúcich sa udržateľným vývojom vo vysokých pohorách.

Efektívne budovanie inštitúcie, ktorá by sa o. i. zaoberala aj problematikou udržateľného rozvoja v slovenských vysokých pohorách, je vždy odvodené od finančných možností. Šanca sa naskytila pri kompilovaní tematických návrhov úloh Projektu na ochranu biodiverzity (GEF). Okrem projektov výskumu a trvalo udržateľného rozvoja GEF predpokladal aj budovanie Tatranského výskumného centra. Zariadenia, ktoré boli do Tatier dodané, *„majú sa spolupodieľať na úlohe centra, ako istého medzinárodného výskumného centra, ktoré by ... rozširovalo najnovšie výsledky výskumu, kupovalo databázy dostupné len na objednávku a distribuovalo výsledky slovenského projektu GEF do iných krajín...“* (The World Bank, 1993). Projekty GEF pre TANAP (zostavoval ich prvý z autorov tohto článku) prevzali pracovníci Svetovej banky v takmer plnom rozsahu. Hoci bolo Centrum

výskumu v Tatranskej Lomnici takto čiastočne investične vybavené, formálny kompetenčný spor o jeho začlenenie v systéme štátnej správy viedol k zníženiu efektívnosti výskumu, čo rezonovalo hlavne v oblasti využitia GIS-u (The World Bank, 1995). Pochopíť zmysel tohto kompetenčného sporu, znamená vrátiť sa k medzníkom viac ako 45-ročnej existencie Výskumnej stanice v Tatrách.

• **Idea výskumného pracoviska v Tatrách** vznikla v období prvej ČSR. Jedným z hlavných protagonistov Projektu prírodného parku tatranského bol Karol Domin, profesor na Karlovej univerzite v Prahe. Vtedajší projekt nemal zabezpečiť len ochranu, ale aj urobiť toto územie *“...priestorom pre všeobecné vedecké bádania zo všetkých vedných odborov prírodných a zemepisných vied”* (Bohuš, 1994). Po 2. svetovej vojne rezonovala idea Tatranského výskumného ústavu v myšlienkach významného slovenského botanika J. Futáka, lesníka J. Somoru a múzejníka I. Bohuša.

• **Roky 1952–1970.** Výskumná stanica – Centrum vysokohorského biologického výskumu Slovenska, vznikla Nariadením Zboru povereníkov č. 5 z r. 1952 podľa ustanovení Zákona o TANAP-e č. 11/1949. Nariadenie o. i. ustanovovalo, že *“Podrobné úlohy, pracovnú náplň a obsadenie výskumnej stanice určí Povereníctvo školstva, vied a umení po dohovore s Povereníctvom lesov a drevárskeho priemyslu a Slovenským plánovacím úradom.”* Táto zá-

konná norma platila v znení neskorších predpisov do 1. 1. 1995. Ďalšou významnou právnou úpravou bol Organizačný poriadok Správy TANAP-u, schválený NR SR a platný od 1. 1. 1964. Podrobne definoval štatút, štruktúru a predmet činnosti Výskumnej stanice. *Hlavným poslaním je základná a aplikovaná výskum lesnícky, botanický, výskum lavín, tatranskej ochrany prírody, výskum zoologický, pedologický, mikroklimatický a hydrologický a výskum cestovného ruchu...* a ďalej: *V záujme včasného splnenia výskumných úloh sa vedecko-výskumní pracovníci nezaťažujú administratívnou a inou činnosťou, ktorá s ich prácou nesúvisí.* Toto pracovisko bolo v zmysle uvedených právnych noriem riadené vtedajším Poverenctvom školstva a vedy. Zdá sa, že 60. roky boli najvýznamnejšie pre vývoj a kvalitu výskumu v Tatrách, čo vyplýva z porovnaní so situáciou v iných častiach Európy. Výskumní pracovníci v Tatrách (Olejník, Bohuš, Sómora, Kňazovický a iní) hovorili a písali o budúcom Tatranskom ústave (Janiga, Zámečnicková, 1997; Zámečnicková, 1997). R. 1967 na základe rozhodnutia Slovenskej komisie pre vedu a techniku priznali VS charakter vedeckovýskumného pracoviska. Hlavným iniciátorom etablovania výskumného ústavu v Tatrách bol botanik Ján Futák. Úlohami ho poveroval najvyšší orgán TANAP-u, Poradný zbor, ktorého riadnymi alebo prizvanými členmi boli ďalší významní prírodovedci: Andrusov, Brtek, Lukniš, Gorek, Pacl a iní. Už r. 1956 Poradný zbor navrhol, aby pracovisko prevzala Slovenská akadémia vied. Zostava redakčnej rady Zborníka TANAP-u, ktorý začala vydávať VS, indikuje vhodné pomerné zastúpenie trendov vo vysokohorskom výskume. Novú budovu Tatranského ústavu so štruktúrou laboratórií, depozitov a múzea odovzdali Správe TANAP-u r. 1969. Tým sa zrealizovala myšlienka akademickej obce prírodovedcov bývalej ČSR. Prečo pripomíname minulosť? Pretože o túto budovu, v ktorej sa doteraz pracuje, a hlavne o jej účel dnes ide.

• **Roky 1970–1990.** Nastalo ťažšie obdobie pre výskum v Tatrách. Výročné pamätníky Správy TANAP-u dokazujú, že z celkového počtu pracovníkov stanice sa v tomto období len asi polovica dlhodobo podieľala na výskume. Okrem toho, na dlhé roky bolo do novej budovy presunuté ekonomické oddelenie vtedajšej Správy TANAP-u. Zabralo takmer polovicu výskumných priestorov. V personálnej politike sa viditeľne porušovalo Nariadenie z r. 1952. Od r. 1970 sa podiel lesníckej profesie v redakčnej rade Zborníka TANAP-u zvýšil na 50 % a pretrvával až do r. 1990. Aj keď bola Výskumná stanica vystavená tlakom častých personálnych zmien, priniesla pre Slovensko žiaduce výsledky v základnom i aplikovanom výskume (TANAP, 1989). Pamätníky zároveň dokazujú, že výskumní pracovníci boli intenzívne začlenení do administratívnych prác.

• **Obdobie 1990–1994** možno charakterizovať ako roky nesplnených očakávaní. Uznesenie vlády SR z 20. 6. 1990 č. 300 odst. V. v bode 1 uložilo vtedajšej Slovenskej komisii ŽP a Ministerstvu lesného a vodného hospodárstva SR *Vytvoriť technicko-hospodársku správu a zväziť možnosť vytvorenia Tatranského ústavu vedy a výskumu.* Myšlienka sa nerealizovala. Redakčnú radu Zborníka TANAP-u už tvoria výlučne lesníci. Výskumní pracovníci riešia administratívne problémy, ktoré si iné správy národných parkov SR musia zabezpečiť vlastnými silami. Po r. 1990 impulzom pre ďalší rozvoj vedecko-výskumnej práce v SR bolo zavedenie grantového systému (Magdolen, 1997). Vedenie TANAP-u však Výskumnú stanicu vrátilo pred rok 1990, k obhajovaniu záverečných správ. Napriek tomu možno povedať, že výskum v Tatrách sa oproti 80. rokom zrekonštruoval, obnovili sa oddelenia výskumu fytozoozofondu, zoogenofondu, lesných ekosystémov a oddelenie dokumentácie a informatiky. Systematizovaný stav stanice bol 17 vedeckých a výskumných pracovníkov a technikov. Začiatok realizácie projektov GEF priniesol finančné prostriedky.

• **1995 – doteraz.** Po zrušení Nariadenia Zboru povereníkov z r. 1952 novým Zákonom NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny sa Výskumná stanica i jej budova prezentuje ako predmet delimitácie medzi Ministerstvom životného prostredia SR a Ministerstvom pôdohospodárstva SR. Kompetencie vtedajšieho Ministerstva školstva a vedy zostávajú nejasné. V zriaďovacej listine Štátnych lesov TANAP-u, v majetku ktorých je VS, sa uvádza, že podnik má byť výskumne orientovaný na lesné ekosystémy a vylučujú sa, resp. predpokladá sa neúmeraná redukcia nelesníckych vedných odborov. Od februára 1995 boli oddelenia výskumu fytozoozofondu, zoogenofondu i dokumentácie a informatiky zlúčené do odboru výskumu prírodného prostredia, oddelenie lesníckeho výskumu bolo povýšené na odbor. Po zriadení ŠL TANAP-u je teraz VS súčasťou tejto príspevkovej organizácie. Výskumné pracovisko pod správou lokálneho lesníckeho podniku je jav nezvyklý nielen na Slovensku, ale aj v Európe. Podľa zákona NR SR č. 303 Z. z. z 12. decembra 1995 o rozpočtových pravidlách, § 38, takéto príspevkové organizácie nemôžu financovať zo štátneho príspevku úlohy v oblasti vedy a výskumu. Biologický výskum v príspevkovej organizácii Štátne lesy stráca zmysel. Na prelome r. 1996 a 1997 Predsedníctvo SAV a pracovníci VS prejavili snahu o akreditáciu pracoviska VS. Predbežné výsledky akreditácie naznačovali, že zoologický a botanický výskum je vo Výskumnej stanici na vyššej kvalitatívnej úrovni ako lesnícky. Po vypracovaní akreditačných dotazníkov celý proces skončil znovu na MP SR. Namiesto zapojenia sa do grantového systému, zno-

vu sa r. 1997 obhajovali záverečné správy, opäť musí byť oponentom každej správy aj úradník Štátnych lesov.

Svetová a európska realita

V krajinách Európskej únie, vo Švajčiarsku, USA, ale aj na Ukrajine či v Poľsku, výskum vysokých pohorí inštitucionálne zabezpečujú centrá na univerzitách alebo akadémiách vied. Napríklad na Univerzite vo Wyomingu existuje National Park Service Research Center, ktoré slúži pre všetky NP a chránené územia v šiestich štátoch (Montana, Sev. a Juž. Dakota, Wyoming, Utah, Colorado). Ide hlavne o výskum vo vysokohorských a horských ekosystémoch vrátane NP Yellowstone. Centrum zabezpečuje administratívu pre biologický, prírodovedný a spoločenskovedný výskum v národných parkoch (Harlow a Harlow, 1994). V Španielsku sa vysokohorský výskum robí v Instituto Pirenaico de Ecologia, ktorý je zariadením Consejo Superior de Investigaciones Cientificas (inštitúcie podobnej SAV). Ústav trvalo zamestnáva 12 pracovníkov a 24 aspirantov. Podobne ako Centrum v Tatrách má laboratóriá, knižnicu, herbár, navyac i sieť meteorologických staníc (CSIC, 1994). Podobným spôsobom sú inštitucionalizované centrá vysokohorského univerzitného či akademického výskumu v Rakúsku (Innsbruck), Nemecku (Garmisch Partenkirchen), Švajčiarsku (Bern, Bazilej), Taliansku (Centro di Ecologia Alpina, Trento, ďalej Torino, Pavia, Parma), Francúzsku (Lyon, Grenoble), Poľsku (Krakow), Ukrajine (Lvov). Mnohí pracovníci týchto centier sú v redakčnej rade vedeckého periodika *Oecologia Montana*, ktoré sme založili a úspešne vychádzajú v Tatrách.

Riešenie

Ministerstvo pôdohospodárstva SR ani Ministerstvo životného prostredia SR nezaraďujú výskumnú stanicu v Tatrách do svojich výskumných štruktúr, ale do administratívnych podnikov (Štátne lesy TANAP-u, resp. Správa národných parkov). Podniky majú iné priority i štruktúru ako výskumné ústavy. Navyše, dnes asi polovica pracovníkov VS nie sú lesníci. Domnievame sa, že Výskumná stanica sa dnes dostala do neľahkej pozície práve preto, že pri riešení kompetencií TANAP-u sa obchádzajú ústredné orgány štátnej správy pre vedu a techniku. Idea, že v rezorte pôdohospodárstva sú lepšie ekonomické možnosti na existenciu VS, je idea minulosti. História vzniku a zanikania slovenských ústavov ochrany prírody, ako aj súčasný stav SAŽP ako nositeľky idey prieskumu a výskumu na MŽP SR, zasa dokazujú, že v MŽP SR by bola pre kreovanie výskumu tohto typu ešte horšia východisková pozícia. MŽP SR plánuje umiestniť v budove administratívu

Správy TANAP-u. Naše i európske skúsenosti z existencie takýchto pracovísk v pôsobnosti iných rezortov ako vedy a školstva už poskytli dostatočné skúsenosti, že po čase sa tieto pracoviská zmenili na duplicitnú štátnu správu, alebo vôbec nevznikli. Ak chceme teda zachrániť aspoň to, čo už na Slovensku máme, je nevyhnutné zaradiť Tatranské výskumné centrum do systému akademických inštitúcií SR. Domnievame sa, že je povinnosťou zainteresovaných pracovísk i ministerstiev riešiť problém jediného slovenského vysokohorského centra v súčinnosti s ústrednými orgánmi štátnej správy pre vedu a techniku, dnes Úradom pre stratégiu rozvoja spoločnosti vedy a techniky SR a z pohľadu riadenia týchto pracovísk v iných štátoch EÚ i mimo nej i s Ministerstvom školstva SR. Ďakujeme za podporu mnohým členom akademickej obce Slovenska a dúfame v ďalšiu.

Marián Janiga
Hana Zámečnicková

Literatúra

- Bohuš, I., 1994: Vývoj ochrany prírody Tatier. In Tatranský národný park (ed. I. Vološčuk). Gradus, Martin, p. 406–417.
- CSIC, 1994: Instituto Pirenaico de Ecologia. CSIC – Ministerio de Education y Ciencia, Zaragoza, Jaca, 4 pp.
- Harlow, H. J., Harlow, M. (eds), 1994: University Wyoming – National Park Service Research Center, 18th annual report. University Wyoming, Laramie, 165 pp.
- Janiga, M., Zámečnicková, H., 1997: Obsah a forma (Nejasné postavenie výskumu v TANAP-e). Tatranský dvojtýždenník, 8, 11, p. 5.
- Magdolen, P., 1997: Aktuálne otázky vedy a vedeckej výchovy na vysokých školách v SR. Zborník zo seminára Riadenia vysokej školy, Ružomberok, p. 24–27.
- Stone, P. B. (ed.), 1992: The State of the World Mountains. Zed Books Ltd, London and New Jersey, 391 pp.
- TANAP, 1989: Zborník prednášok z konferencie k 40. výročiu uzákonenia TANAP-u. Tatranská Lomnica, 476 pp.
- The World Bank, 1993: Global Environmental Facility, Slovak Republic Biodiversity Protection Project. Technical Report No. 11738 – SK, December 1993, Washington, D. C., 35 pp.
- The World Bank, 1995: Slovak Republic GEF Biodiversity Protection Project. Fifth Supervision Mission, Aide – Mémoire, December 1995.
- Zámečnicková, H., 1997: Múzeum TANAP-u – 45. výročie. Múzeum 4, v tlači.

RNDr. Marián Janiga, CSc. (1958), THP – vedecký pracovník zoológ VS ŠL TANAP-u. E-mail: janiga@tanap.ta3.sk
Mgr. Hana Zámečnicková (1952), odborná pracovníčka etnografka, VSŠL TANAP-u
Výskumná stanica ŠL TANAP-u, 059 60 Tatranská Lomnica